

Oponentský posudek
kandidátky filologických věd Doc. Oksany Ivasjuk
na disertaci Terezy Chlaňové
Od dětského dynamismu k symfonii čísel.
Ukrajinská prozaická tvorba 1917-1934,

kterou se autorka uchází o získání vědeckého titulu PhD. se specializací –
slovanské literatury – novodobá ukrajinská literatura.

Praha, 2006.

Počátek 20. století vytváří výrazný přelom v rozvoji ukrajinské společnosti, jenž se zákonitě a výrazně projevil v kultuře obecně a zvláště v literatuře, která citlivě reagovala na projevy skutečnosti a na evoluci individuální a sociální mentality. V průběhu 20.-30. let byl literární proces rozmanitý a dynamický, jeho charakteristickými znaky byla existence různorodých literárních skupin a organizací snažících se podle svých možností a talentu vyjádřit humanistické tendence své doby a také existence nových zásad a struktur uměleckého myšlení, nových směrů a stylů. Zpracováním ukrajinských reálií vznikly rozsáhlé obrazy a zobecnění, která získala obecně lidskou platnost: člověk a krutá doba, osobnost a kolektiv, agresivita, ničivé síly revolučních mas, konflikt rozumu a pudů.

Studiu vývoje prózy let 1917-1934 jsou věnovány monografie ze sovětského období, kde byla pozornost věnována pouze oficiálně uznávaným spisovatelům, kteří přestože tragicky zahynuli (například I. Mykytenko), široce využívali ideové základy socialistického realismu (Сиротюк М. *Іван Микитенко. Життя і творчість*. К., 1959). V průběhu posledního desetiletí se v ukrajinské literární vědě objevilo množství vědeckých prací spojených s tvorbou dříve zakázaných spisovatelů či nové interpretace již dříve zkoumaných spisovatelů (Агеєва В. *Українська імпресіоністична проза. М. Коцюбинський. Г. Косинка. А. Головка*. К., 1994; Журба С. *Художній світ української імпресіоністичної повісті 20-х років ХХ століття*. Тернопіль, 2000). Zde vědce čekaly a čekají objevy důležité pro rozvoj humanitního myšlení týkajícího se uměleckého vědomí,

rozvoje stylů a žánrů ukrajinské prózy. Toto téma je v evropské literární vědě nesmírně aktuální, neboť umožňuje předvést, jak v krutých podmínkách totalitarismu fakticky započatého již před hladomorem roku 1933, v podmínkách „války v literatuře“ ukrajinští spisovatelé tvořili formálně i stylově moderní literaturu a vnášely do světové literatury nové humanistické myšlenky.

I když je próze let 1917-34 již nějakou dobu v ukrajinské literární vědě věnována pozornost, tato problematika ještě nebyla dostatečně probádána. Disertační práce Terezy Chlaňové „Od dětského dynamismu k symfonii čísel. Ukrajinská prozaická tvorba 1917-1934“ vyplňuje v literární vědě tuto mezeru, neboť celistvě zkoumá rozvoj prózy uvedeného období a interpretuje jej jako velkou tvůrčí substanci, která si, bez ohledu na kolize historie, nepříznivé tendence, uchovala přitažlivost a objektivní hodnotu. Musíme především uznat, že téma, které si autorka vybrala je velmi aktuální, nové a důležité, při jeho zpracování autorka provedla obrovský kus práce, který si bezpochyby zaslouží úctu. Před započítím práce o evoluci prózy let 1917-1934 bylo třeba pročíst a prostudovat stovky uměleckých děl, vědeckých monografií, literárně-vědeckých článků a statí, mnohdy dávných a špatně dostupných. Pro ukrajinskou literární vědu je vždy poučné seznámit se s postřehy literárních vědců, jejichž práce je založena na tradici evropské školy, v našem případě se jedná o středoevropský region, zvláště Karlovu univerzitu (sem v různá období patřili vědci O. Kolessa, I. Paňkevyč, O. Zilynskyj, V. Židlický, úspěšně zde nyní pracuje A. Morávková), jejich postřehy týkající se známého literárního materiálu nám často poskytují nečekanou perspektivu, což umožňuje nahlédnout to, na co se ukrajinští vědci dosud nesoustředili. Na Ukrajině je T. Chlaňová známa díky recenzím publikovaným na stránkách *Буковинського журналу*, účastí v konferenci „Біблія та культура“. Neoddiskutovatelnou zásluhou T. Chlaňové je odhalení a výzkum tvorby neznámých autorů, jejichž díla je obtížné získat, stejně jako jejich biografie a literárněvědné články o nich. To se týká například takových spisovatelů jako K. Anyščenko, I. Kyrylenko, P. Ivanov, O. Ilčenko, P. Lisovyj, M. Kozoriz, H. Kocjuba, V. Kuzmyč, V. Nečajivska, H. Orlivna, A. Paniv, I. Pilhuk, K. Poliščuk,

L. Skrypnyk, V. Jarošenko, H. Jakovenko a desítky dalších. Při analýze takového množství uměleckého materiálu autorka využívá teoretický a historicko-literární přístup.

Autorčíným záměrem bylo vysledovat evoluci umělecké prózy s pomocí předchozích literárních hodnocení interpretovaných děl i pomocí vlastních analýz (pokud teoretické práce chybí). Struktura práce odpovídá záměru. Práce je rozdělena na osm kapitol, každá z nich obsahuje podkapitoly, což je opodstatněné, neboť dobře odděluje vzájemný vztah kulturních epoch, stylové, ideově-tematické zaměření tvorby spisovatelů období let 1917-1934.

V úvodu autorka uvádí kritéria výběru analyzovaných děl, specifika užití teoretické literatury.

V první kapitole „*Kulturní dědictví a dědičné zatížení*“ (s. 20-67), která se skládá z šesti podkapitol, autorka zkoumá z mnoha úhlů předpoklady rozvoje prózy v letech 1917-1934, vytyčuje základy, které se později rozvinuly v určitou tradici a byly nadále vzájemně propojené a také sleduje specifika kulturního života na Ukrajině. Otázka dědictví, rozvoje a odporu k tomuto dědictví, logické „návaznosti“ jedné tvůrčí epochy na druhou byly jedním z nejdiskutabilnějších momentů; politizace literatury, chápání role spisovatele jako „sluhy“ národa nebo jeho učitele našly své pokračování i ve zkoumaném období a zde celkem správně autorka disertační práce poznamenává, že hluboce zakořeněný didaktický princip podpořil a urychlil přijetí teze o povinnosti politické angažovanosti literárního díla (s. 22). Důležitá pro další zkoumání je jak definice chápání termínu „národ“, které se nezměnilo se změnou politické situace po roce 1917 (s. 23-26), stejně jako zhodnocení významu překladů, vliv filozofických prací A. Schopenhauera, F. Nietzscheho, S. Freuda. Určitým novým krokem, „průlomem“ na pozadí národnického literárního kánonu je tvorba Lesji Ukrajinky a O. Kobyljanské, díky níž se rozšířily stylové obzory ukrajinské literatury (s. 34). Na počátku 20. století byl feministický diskurs literatury velmi silný, ale po roce 1917 spisovatelky hrály druhořadou úlohu (s. 36), což autorka srozumitelně dokazuje. Když zkoumá literární styly, dochází k závěru, že nejproduktivnějším stylem v různých

modifikacích (s. 52) je realismus. S tímto tvrzením je snadné se ztotožnit, neboť T. Chlaňová hledá genezi tvorby nejen v sociálním prostředí, ale i v literární tradici a fenomenologickém přístupu k analýze literárního procesu.

Dostatečnou úroveň argumentace vykazuje druhá kapitola disertace „*Ve znamení politiky; Charkov a Kyjev: generační aspekt*” (s. 68-98), která se skládá z šesti podkapitol a předmětem zkoumání se zde staly odpovídající kulturní jevy a jejich vědecké a kritické interpretace. Celkem opodstatněné a rozšířené je konstatování, že nahromaděný a nevyužitý potenciál v literatuře do roku 1917 se okamžitě začal realizovat, což se projevilo v množství periodických vydání, nakladatelství, literárních spolků a tato tendence se stala očividnou po vyhlášení ULR (s. 68-69). Je rovněž nutné zdůraznit, že dostatečná pozornost je věnována vzájemnému vztahu politické situace a literárního rozvoje, začátku vytváření tradice politické angažovanosti díla. T. Chlaňová se zabývá i tendencí používanou v sovětské kritice při hodnocení literárního díla. Literární diskuse let 1925-28, která vznikla ve složitých podmínkách vzrůstajícího vlivu komunistické strany na svobodnou tvorbu, vyznačila mnoho důležitých problémů, např. postoj ke klasickému dědictví, problém tradice a novátorství, cesty rozvoje nové literatury.

Výrazně obohacuje disertaci třetí kapitola – „*Zárodečná léta porevoluční prózy: proměny stylu*”, což se týká prakticky všech podkapitol – „*Revoluce a občanská válka: rozcestí ukrajinské prózy*”, „*Kontinuita národnického diskursu*”, „*M. Chvylovyj: Суні етюд*”, které, kromě poslední podkapitoly mají ještě další pododdíly. Zde je ještě více než u předchozích dvou kapitol patrná důkladná teoretická průprava autorky uplatněná při zkoumání literárních stylů a směrů v próze, a také umění přistupovat novátorsky k analyzovanému textu. Zvláště se autorka zabývá tvorbou H. Kosynky jako představitele specifického ukrajinského revolučního romantismu, sleduje vliv V. Stefanyka, S. Vasylčenko v novele „*На буряки*”, připomíná, že dílo připomíná poezii v próze, jeden z oblíbených žánrů spisovatele. Musím upozornit i na zdařilou analýzu povídky B. Antonenka-Davydovyče „*Вартовий Чапенко*”, kde autorka vyděluje motiv sněhu, který se stává intermotivem i v pozdějších autorových dílech. Přes zkoumání rysů

„dětského dynamismu“, jenž je charakterizován fragmentárností, nejasnou kompozicí, úryvkovitostí, které se s nabytím spisovatelské zkušenosti v dílech B. Antonenka-Davydovyče konce 20. let ztrácejí, přichází k podloženému závěru, že prozaik se stal autorem výlučných realisticko-psychologických děl (s. 111). Symptomy „dětského dynamismu“ jsou patrné i v tvorbě H. Mychajlyčenka, zvláště v novelách (či jak správně poukazuje autorka, v poeziích v próze) z cyklu „Місто“ („Дівча“, „Повія“, „Старчиха“, „Місто“) (s. 115), částečně také v próze revolučních symbolistů. „Блакитний роман“ se v literárním procesu vyznačoval alegorickými obrazy, bohatou barevností, lyrismem, což mělo modelovat peripetie revolučních událostí na Ukrajině (s. 116-120). Analýza impresionistické prózy V. Čumaka, „filmů revoluce“ M. Irčana, literárního sborníku „Вир революції“ a nakonec zárodků intelektuální neorealistickej prózy V. Pidmohlyného, který se vydal svou vlastní cestou a stal se racionálním analytikem, který se zabýval existenciálními otázkami integrace a osamění člověka (s. 144), to vše potvrzuje konceptualitu a ucelenost výkladu materiálu. Vyčlenění kapitoly věnující se sbírce „Сині етюди“ M. Chvylového, který utvořil tvůrčí studio „Urbino“, čímž podtrhl vztah s italskou renesancí, svědčí o vědeckém opodstatnění zásad, které autorka používá při zkoumání formování moderní ukrajinské prózy.

Autorka objektivně hodnotí vznik románu v kapitole „*Cesty k románu*“ (s. 203-277), která obsahuje pět podkapitol. Zvolená díla vytvářejí zajímavý materiál pro ilustraci vzniku ukrajinského románu. V polovině 20. let u kritiky vládl názor, že ukrajinská próza je v krizové situaci, že v jejím rámci neexistují rozsáhlé žánry, že je zatížena určitou archaikou (F. Jakubovskij). Poměrně brzy – od roku 1926 – se však patos literárně-kritických výroků změnil. Nastává doba „romanománie“ (S. Pylypenko). Příznačný byl pro tu dobu článek P. Melnyka „Маленькі наслідки великого жанру“ (1930), který odráží obrat literární kritiky od žánrové teorie románu k marxistické metodě („Musíme být strozí a ekonomičtí, – musíme nahlížet všechna umělecká díla podle toho, jaké místo zaujímají z hlediska socialistické výstavby“). Mnoho autorů testovalo své schopnosti v žánru novely (V. Pidmohlynij, H. Škurupij, O. Slisarenko, O. Dosvitnij), vytvářeli „efekt

chaosu”, vedli hru nejen v rovině obsahu, ale i formy, absolutizovali složitost vyprávěcích prostředků. První zárodky románu T. Chlaňová opodstatněně vidí v novelách „Реванш” a „Голубі ешелони” Р. Панče. V recenzích 20. let je upozorňováno na dynamický syžet románu „Чорний ангел” О. Slisarenka, kompoziční zručnost prózy „De facto” О. Kundziče (které, podle mého názoru, není v disertaci věnována dostatečná pozornost). T. Chlaňová pečlivě analyzuje syžetově-kompoziční strukturu románů, podtrhuje její dokumentární a analytickou funkci.

Vzniku literárního kánonu, „který nejenže obsahoval hierarchii “vhodných” témat k literárnímu zpracování, ale „doporučoval” i modely postav, motivy a konflikty vhodné k ztvárnění” (s. 279), zkoumání prózy, která zobrazuje kolektivizaci na venkově a složité problémy, které doprovázejí tento proces (P. Chodčenko, V. Aleško), uměleckému zpracování života doneckých horníků (B. Antonenko-Davydovyč, P. Bajdebura) je věnována kapitola „*Symfonie čísel: cestou konformity; budovatelská a kolchozní próza*” (s. 278-288).

V době nástupu totalitarismu nebylo možné otevřeně diskutovat o žánrově-stylovém novátorství, vtělení nových vizí rozvoje společnosti, ale přesto tato diskuse existovala v podobě polemiky dílem či zprostředkovaně vlastními prozaickými díly (s. 289). Tuto možnost ukrajinští spisovatelé plně využili, což autorka dokládá v šesté kapitole „*Polemika dílem*” (s. 289-313). Autorka zde kvalifikovaně analyzuje romány A. Holovka „Червоний роман”, Н. Мухажлыченка „Блакитний роман”, novely V. Pidmohylného „Остап Шаптала” a A. Holovka „Можу”, cyklus povídek I. Мукутенка „Етюдi червоні” a V. Pidmohylného „Сині етюдi”, podtrhuje v nich značný vliv symbolismu a impresionismu, pokračování tradic a zároveň obnovení uměleckých prostředků a přístupů. Proto je celkem přijatelný závěr T. Chlaňové o rané tvorbě A. Holovka, apologeta socialistického realismu: „Holovkova raná tvorba byla kromě vlivů symbolistických výrazně impresionisticky zaměřená, což bylo zcela v souladu s dobovým zaměřením” (s. 291).

Jednou z nejrozsáhlejších kapitol práce je kapitola sedmá - „*Typologie postav*” (s. 314-424). Zde T. Chlaňová novým způsobem přistoupila k osvětlení ukrajinské prózy, předvedla vysokou úroveň vědecké erudice, umění pracovat s textem, využívat současné metody bádání. Prozaická díla vytvářejí materiál, který autorka podrobuje rozsáhlé a důkladné analýze, zabývá se rozmanitými typy a skrze ně vytyčuje způsoby umělecké modelace vnitřního stavu hrdinů, filozofický pohled na skutečnost, konflikt ideologie a člověka, komunistické ideologie a národního vědomí. Je možné se ztotožnit s mnoha závěry této části práce, zvláště se toto týká románu J. Janovského „Чотири шаблі”, povídky B. Antonenka-Davydovyče „Синя волошка”, novel H. Kosynky, povídky M. Irčana „Княжна”.

Originální myšlenky nalezneme i v dobře promyšlené závěrečné kapitole „*Napříč kapitolami*” (s. 425-496). Teoretické zásady, které autorka demonstrovala v předchozích kapitolách, pomohly zkoumat různé aspekty a motivy, které objevila v jednotlivých dílech. Zvláště je třeba upozornit na novátorskou interpretaci motivů domova, zákona otců (povídka S. Skljarenka „Батьківський закон”), místa, města a venkova, návratu do minulosti (A. Holovko „Мати”, O. Dosvitnij „Розкаяння”, B. Antonenko-Davydovyč „Крижані мережки”), využití čínské, americké, kanadské tematiky a také vznik nového náboženství, které se výrazně projevuje v „symbolické rovině a v rovině promluvy, kdy je jazyk postav nebo jazyk vypravěče stylizován do roviny biblického či liturgického jazyka či jazyka legend o světcích” (s. 434). Existence velkého množství umělecké prózy věnované problematice venkova (hrdina, město versus vesnice, v zajetí venkova apod.), se objasňuje tím, že mnoho spisovatelů pocházelo z venkova a dobře si pamatovali, odkud pocházejí (s. 441), což determinovalo tematiku jejich děl a zvláštní patos, který spočíval v zobrazení těch změn, které venkov pocítil v průběhu 20. let.

Práce obsahuje zkondenzované závěry, které jasně vytyčují budoucí směr literárního bádání autorky.

Bibliografický dodatek (280 stran) je optimálně uspořádán a obsahuje mnoho nového, pro současného badatele neznámého materiálu a svědčí, jako celá

práce, o erudici autorky. Musím konstatovat, že se jedná o zvláště hodnotnou práci, která je pečlivě a promyšleně napsána.

Zároveň se objevují i některé aspekty disertace, které si zaslouží připomínky a návrhy.

- Autorka tvrdí, že O. Kobyljanská je považována za představitelku ukrajinského neormonatismu (s. 50). Podle mého názoru je spisovatelka jednou z nejvýraznějších představitelk ukrajinské literární secese, která zdařile rozvíjela nové žánry a byla dobře obeznámena s filozofickými pracemi. Stylistické rysy secese – estetizace skutečnosti, květinové motivy, převaha mytologémy ženskosti nad mytologémou mužského prvku, role přírody atd. – to vše jsou rysy vlastní pro mnohá díla O. Kobyljanské.

- Když autorka hovoří o transformaci romantismu (nebo-li romantického vitalismu, jak se nazýval v desítkách prací (s. 52), neuvádí zvláště termíny, které se užívaly do roku 1934 – progresivní nebo aktivní romantismus a pasivní romantismus. Na základě progresivního romantismu, jak se domnívali teoretici literatury O. Bileckyj a K. Volynskyj, vznikla specifická metoda – socialistický realismus.

- S ohledem na literární diskusi let 1925-1928 (s.76-79), je důležité vyznačit tři etapy, konkretizovat účast S. Pylypenka (autora pěti statí), H. Epika, B. Kovalenka, představitelů literárního uskupení „Ланка”, kteří rozvinuli teze M. Chvylového.

- Při analýze specifických rysů revolučního impresionismu by stálo zato uvést jasnější charakteristiku (s. 104).

- Považujeme za důležité dodat, že na formování stylu V. Ellana-Blakytného měl značný vliv i M. Kocjubynskyj, u nějž autor pobýval na sobotních čteních. Představitelem revolučního symbolismu v próze byl také Heo Škurupij.

- Halyna Žurba, zapomenutá spisovatelka 20. let, náležela k symbolistům.

- Na straně 369 a 370 je chybné číslování podkapitol.

- Bylo by podle mého názoru užitečné využít práci americké badatelky K. Clark „Радянський роман: Історія як ритуал” (2002).

Disertace T. Chlaňové je vypracována náležitým způsobem, v procesu objasnění evoluce ukrajinské prózy let 1917-1934 bylo dosaženo cíle, který je vytyčen v úvodu, práce se vyznačuje jasností kompozice a podložeností závěrů.

Články T. Chlaňové, publikované v různých sbornících, doplňují téma disertace a získali již pozitivní ohlas.

Poznámky a připomínky, které uvádím, mají jen okrajový, neprincipiální charakter a nesnižují hodnotu novátorského přístupu, který je významným příspěvkem literární vědě a odpovídá zadání disertační práce k získání titulu PhD.

Doporučuji disertační práci „**Od dětského dynamismu k symfonii čísel. Ukrajinská prozaická tvorba 1917-1934**” k obhajobě. Navrhuji, aby doktorandce Tereze Chlaňové byl na základě obhajoby disertační práce udělen vědecký titul PhD.

Oksana Ivasjuk

kandidátka filologických věd

docentka katedry ukrajinské literatury Černivecké národní univerzity

J. Fed'kovyče

